

УДК 930.253:94 (497.11 Делиград) “1804/1815”

МЕМОАРСКА ГРАЂА О ПРВОМ СРПСКОМ УСТАНКУ
КАЗИВАЊА САВРЕМЕНИКА О ДОГАЂАЈИМА НА ДЕЛИГРАДУ

Апстракт: Презентирана архивска документа – аутентична казивања савременика о догађајима на Делиграду су велики допринос науци. Историја као наука не би смела да мимоиђе оваква казивања.

Кључне речи: Први устанак, Делиград, мемоарска грађа

Да, сада се наш јуначки Делиград одмара спокојно на својим заслужним ловорикама! Али његове стечене заслуге, његове испаране груди куришумима и ђулдима за слободу Србијину, дају нам смелости и остављају у дужност, да овога седога ратника српскога за часак узнемиримо, да његове бојеве испричамо и његове заслуге изложимо, те да и

савременици и умедну боље ценити његова дела и заслужније уважавати његове труде.

(Јован Мишковић,

„Делиград“, Годишњица

Николе Чупића, књига XXI,
Београд, 1901, стр. 104)

I

Говорити о значају архива и докумената у њима значи говорити о значају људског памћења. Стара је истина да су архивски документи основни извори за историју политичког, привредног, економског, просветног и

културног развитка једног друштва и народа.

Они сведоче о човековом стваралаштву, борби, поразима и успесима. Као и остали споменици културног наслеђа, они су спона између прошлости и садашњости, спона за успостављање и неговање континуитета

међу генерацијама, а можемо рећи и међу епохама.

Какав ће бити преглед односа међу људима у датом времену и датој средини, реална слика живота и развоја одређеног друштва, зависиће од тога каквим се историјским изворима, документима располаже за проучавање једне историјске епохе и њених обележја. Због тога, а и ради потребе за потпунијом свестранијом обрадом наше историје, проистиче и значај историјских докумената и архива као установа које их прикупљају, чувају, сређују, обрађују и објављују.

Узрок постанка докумената у Србији био је исти као и у другим земљама.

На освитку новог доба наше историје настајали су документи који су указивали на величину и историјски значај устаничких подухвата од 1804. до 1815. године. У новоствореним условима ишло је веома лагано са развијањем свести за чувањем аката новостворене државне администрације. Одлуке о оснивању појединих установа одређивале су истовремено и делокруг њиховог рада и начин пословања, али је он морао бити прилагођен тадашњем стању писмености. Такав је, нпр. случај са судовима и прописима о њиховој надлежности. Акта створена њиховим пословањем су прва архивска грађа овог времена. Међутим, у ратним годинама и околностима које су их пратиле, грађа је у огромној мери страдала. И од онога што је остало сачувано у ратним окршајима доста је настрадало приликом повлачења устаника 1813. године. Од оних који су се са посебном пажњом односили према

грађи до које су долазили, као и чували своју личну преписку, спомињемо проту Матеја Ненадовића. Он је ову грађу користио и при писању својих радова. Но и он је приликом одласка из Србије закопао део устаничке архиве која више никад није пронађена.

II

Издавању сачуваних извора о Првом српском устанку већ од првих почетака била је поклоњена велика пажња. Пионир рада на проучавању овог догађаја, Вук Караџић је започео посао који је, ево већ више од 170 година, некад јаче некад слабије, интересовао истраживаче – научне раднике и са мање или више успеха био од њих прекидан или настављан, све до данашњих дана.

У XIX веку, све до пред његов крај, сакупљено је релативно доста докумената, како српских тако и иностраних. Ипак, почетак XX века довео је до новог таласа у овом послу. Прослава стогодишњице устанка 1904. године била је прилика да се новим еланом приступи његовом проучавању. Захваљујући овом догађају српска историографија добила је више значајних књига, чији су аутори били Стојан Новаковић, Миленко Вукићевић, Љубомир Јовановић и други.

Период између два светска рата је доба у коме се шири основица за проучавање. Појављује се низ радова који доприносе познавању Устанка. Њихови аутори су скоро 20 научних радника. У проучавање Устанка уноси се и нова архивска грађа, како домаћа тако и страна – француска и немачка. Међу њом је свакако од најкрупнијег значаја било

пет књига „Списа из бечких архива о I устанку“ професора Алексе Ивића.

По завршетку Другог светског рата настаје краће затишје све до 1954. године, до прославе стопедесетогодишњице Устанка. Ова прослава ставила је пред научне раднике више задатака. Један од њих је, да не кажемо први, био да је науци требало дати и што више нове архивске грађе. Захуктали рад је тако 1960. године, можемо сликовито рећи, „избацио“ седам књига грађе са различитог језичког подручја: српског, турског, француског и немачког.

Но са публикавањем докумената није се стало после ових година, већ је настављено и даље. Они су такође били и са различитих језичких подручја. О њима овом приликом нећемо говорити, јер су она позната ширем кругу садашњих историчара. Само можемо укратко рећи да су она проширила аспекте проучавања Устанка и обогатила научна сазнања о многим питањима из његове историје.

Међутим, скоро сва ова издања архивске грађе су, што је карактеристично, била базирана на званичним документима, било државе или појединаца, или нпр. на штампи. Мемоарским казивањима, као једном од савремених видова истраживања није било поклоњено довољно пажње.

Мемоарска сећања као део историје Првог српског устанка још ни данас нису у потпуности исцрпљена, а ни објављена.

Многи су својим мемоарским казивањима покушали да допринесу

потпунијем сагледавању историје самог Устанка. То се односило како на Србе из Србије, тако и на оне Србе који су потицали из Аустријске царевине и других земаља, као нпр. Црне Горе.

Радећи на сређивању и обради фондова у Архиву Србије још од, данас далеке 1959. године, сусрећемо се са низом докумената која су говорила о многим питањима наше историје. Једна од тих била су и она која су говорила о Првом српском устанку.

Ово ме није оставило равнодушним. Са нестрпљењем, као и сваки млад истраживач, настојао сам да их што пре прочитам од почетка до краја. Они су у мени својом садржином побудили огромно интересовање. Но младост, а и други послови који су наилазили, довели су до тога да сам то привремено морао да оставим по страни, но не баш потпуно.

Но једна ствар ме никако није напуштала, а то је задатак архивисте који је стално стајао преда мном. А он је да своје знање о грађи, изворима које сам упознао, пренесем и својим колегама и најширој јавности. Из улоге коју имају архиви, а то је да служе потребама друштва у целини, пре свега науци, култури, уметности, политици, привреди, публицистици и другим облицима друштвеног живота, произилази и њихов задатак да архивску грађу учине приступачном јавности и тиме обезбеде научноистраживачки рад у свим доменима друштвеног живота.

Публиковање архивске грађе има своје оправдање и многоструки значај. Стручно издата, она је велика вредност за научног радника, што подразумева и

велику уштеду у времену, као и смањење трошкова на изради многих научних радова. Осим тога, њеним издавањем архиви скрећу пажњу јавности на свој рад, а и популаришу архивску службу у целини. Истовремено они доприносе и упознавању најширег круга читалаца с многим збивањима у прошлости. Издавање докумената и информација о њима, уједно је и њихово најефикасније чување, како од оштећења због честе употребе, тако и од других узрока, као што су, нпр. ратна разарања.

Даље враћање документима Првог српског устанка уследило је током 70-их година прошлог века. Непосредни повод овоме било је формирање Међуакадемијског одбора двају института, Балконолошког института САНУ и Славјановеденија из Москве. Ја сам у том периоду, обрађујући за овај Одбор неколико хиљада докумената, израдио исто толико регеста – картица о документима везаним за Први српски устанак.

Почетак 90-их година ХХ века био је време и крупнијих излагања сазнања о Првом српском устанку. Она су се манифестовала у два правца.

Уверење да изворни – оригинални документи о овим догађајима имају своју сопствену снагу и вредност, те да би их требало приказати најширој јавности, Архиву Србије је било основни „мотив за одлучивање о приређивању изложбе Устаничка Србија“ 1994. године, чији смо непосредни реализатори били колегиница Вјера Митровић и ја. Истовремено то је био и допринос Архива Србије обележавању 190. годишњице Првог српског устанка.

Ове исте године, на научном скупу, организованом од стране Историјског института САНУ, посвећеног овој годишњици, изнео сам своја сазнања о једном необрађеном проблему наше историографије везане за овај догађај, а то је проблем настајања докумената који су пред нама (писмо, њихов састав и настајање; начин администрација и др.).

Међутим, свих ових година једна мисао у вези са Устанком лебдела је преда мном. Она је имала у основи два сазнања. Оба су се односила на ширем кругу историчара непозната документа. Једна су се односила на догађаје у Првом српском устанку, односно на прикупљање грађе о учешћу Руса на страни српских устаника у борбама од 1806. до 1813. године, а друга су била она о обележавању стогодишњице Устанка 1904. године. (О овима из 1904. смо изложили у ранијим бројевима „Пешчаника“.)

Како су ова документа настала?

III

Припремајући историју Руско-турског рата од 1806-1812. године Академија наука у Петрограду се преко тадашњег руског конзула Вашченка, према речима Лазара Арсенијевића – Баталаке, обратила тадашњем министарству просвете за помоћ. Она је од њега затражила помоћ о војним догађајима, у којима су у исто време, од 1806-1813. године, на тлу Србије заједнички учествовали и Срби и Руси.

Поступајући по овом захтеву, министарство је у лето 1841. године

наложило окружним начелствима и управи вароши Београд, да на својим територијама, испитају све учеснике и очевице борби вођених у Првом устанку. То исто требало је да учине и са онима „који су што о тим борбама од других чули“. Казивања свих ових они су имали да запишу и пошаљу министарству. Оно ће потом доставити „Росијској академији“, а тиме кроз њу „Целом Словенскоме тако и чрез нас (преко нас – ПЉ) Србскоме народу обзнане и обелодане“.

Сам пак налог – распис садржавао је и сет од девет питања на која је требало одговорити, а „сваког оног, који што причао буде требат ће име, место пребивања и његов Срез записати“.

Вопроси ови јесу следејући:

1. Које је године, ког дана и месеца, и гди се какво сраженије с Турцима догодило почињћи од 806 године?

2. Колико је одприлике турске, колико ли српске и руске војске у коме сраженију било?

3. Тко је у ком сраженију – битки – предводителј турске војске био?

4. Тко је предводителј српске и руске војске био?

5. Како је чија војска гди намештена била? Је ли и колико на коме месту, и какве феле топова било?

6. Колико је дуго трајао бој, и колико при ком боју отприлике пало Турака колико Срба и Руса?

7. Колико је отприлике заробљено од турске, колико од србске и руске војске?

8. Чија је војска при коме сраженију надјачала, с каквим успехом? На пример: да ли је какав град или паланка освојена? Или се другиј који шанац или поглавар с војском на оном или другом месту бившиј предао, или оданде умаћи и побећи морао? И тако даље.

9. Шта је по учињеној таковој битки даље следовало?

Сваког оног, који што причао буде, треба ће име и презиме, место пребивања његовог и срез записати.

Који је што показао, треба да каже, – да ли је очевидац и у боју био, или он другог ког о ономе предмету причати слушао. Па ако је од другог кога оно, што је изпроповедао, чуо то да се и оног другог име и презиме, место пребивања, срез и окружије запише; иако је он јошт у животу, да се призове, и о показивањима надлежним доста тачно испита.

Предписанијем овим позивају се и началник окружниј и срески началници, да и они из ревности своје на славу и одличје имена србског, својим у томе знањем колико је могућно принесу, и да на преднаведене вопросе, што би на њи одговорити и казати знали, писмено Попечитељству Просвештенија до горе опредељеног рока доставити потруде се и изложивши у том писменом описанију чисту истину, као што ће му и писмена описанија и одговоре на пред наведене вопросе истинске припослати имати. Јербо знати ваља да ће се у историји само истина уважити, и из исте увиђено

пожертвованије Срба, а и Руса за отечество, веру и слободу своју учињено њоме – историјом – прославити и овековечити.

Повторитељно препоручује се началничеству тачно и на горе речено време, неотлагајемо извршеније налога овог, од стране Попечитељства Просвештенија.

Одговори на ово стигли су у јесен исте године, али од десет срезова нису дошли. Осим одговора које су упутили органи власти, своје одговоре послали су и појединци. То су били Петар Јокић, бивши буљубаша Карађорђевог гарде, тада члан Суда округа ваљевског и Чрезвичајног суда против бунтовника, Ђура Милутиновић – Црногорац, слепи гуслар, „жива архива наше новије историје“, како су га називали, човек који је у доба устанка одржавао везу између Карађорђа и владике Петра I, цењена личност ондашње Србије и Чолак Анга Симоновић, истакнути устаник.

Ово прво званично прикупљање мемоарске грађе у историји нове српске државе, створане у XIX веку окупило је више од 90 људи. Подељено по крајевима Кнежевине једна половина их је била из три округа: шабачког (15), крајинског (11), пожаревачког и чачанског (по 10). Сви остали окрузи били су заступљени мањим бројем људи (2-6). Особита карактеристика овога је да су сви били људи из народа, осим двојице средњих начелника: Петра Ђорђевића (тимочко-заглавски) и Живка Гератовића (мачвански).

IV

Говорећи о својој учешћу у догађајима у Устанку њих 27-орица су

износили догађаје везане за војевање са Турцима, на територији Србије.

У највећем броју они говоре о неколико најпознатијих битака. Ово је и сасвим разумљиво када се има у виду да се после толико година, велики догађаји најбоље памте.

Сва ова казивања, било да су сакупљена од људи из народа, било од неких старешина, одликују се и наивношћу њихових аутора. Сви они у својим излагањима, наравно славе Устанак и устаничке старешине као њихове вође. Они су били очевици или учесници и то као обични борци или старешине.

Они су се после 25 година сами присећали оног што се догодило, или су на то били подстицани и од оних који су та сећања бележили – средњих начелника. Њихова казивања нису имала основу у историјским знањима која су негде била већ забележена. Казујући о Устанку и бојевима у њему, они су говорили само оног чега су се стварно сећали. Неки од њих имали су много година. као нпр. Јован Радосављевић из Јагошнице, маленог села у округу Ужичком, 94 године или Милета Радојковић из великог села Ратковића у округу јагодинском, 80 година.

Износећи своја сећања, они нису гледали историјску реалност, јер је и сами нису знали. Говорећи својим језиком. они су често, од њих удаљено устаничко доба узимали као савременост, уносећи се што непосредније у време о коме су говорили. У њиховим казивањима има и тачних детаља и сасвим верно представљених редоследа догађаја.

Оно што условно можемо назвати грешкама у овим излагањима, јесте погрешно датирање, претеривање у бројчаном односу устаничких и турских снага, затим броју погинулих, нарочито у односу на Турке. Но то није неуобичајено код оваквих врста излагања. Тако је и човек у кога се сви поуздајемо када о њему говоримо, Вук Карацић, када је причао Леополду Ранкеу о Устанку, и то само петнаестак година после, грешио, а зашто не би и ови. При томе треба узети у обзир и животно доба оних који су износили сећања. Неке од грешака су вероватно и последица релативно кратког рока одређеног „за што верније представљање догађаја“. Они су сваки износили виђења из свог угла, која употпуњавају поједине догађаје.

Вредност ових сведочења је да то нису монтиране, писане речи. Њихови аутори их нису писали, него диктирали, говорили у перо. Она имају и још једну позитивну страну. Лишена су званичног, чиновничког изражавања и представљају прави, сочни народни говор. Као таква она су и важан језички извор за оне који се баве језиком XIX века.

Казивања, онаква каква су изнета, без обзира у коме облику, сматрамо да су важан извор, нешто што се не може мимоићи. Похрањена у архиву, у недостатку других архивских података, представљају њихову пуну допуну. Све ово посматра се и кроз чињеницу да још увек нема довољно архивске грађе о Устанку. А када се узме и чињеница да је већина устаничке архиве из разних разлога завек изгубљена, то ова казивања чини још важнијим.

Оно што остаје нејасно и поред досадашњих истраживања јесте како је ова грађа због убрзаног темпа на њеном прикупљању остала у свом оригиналу у Министарству просвете и као таква и после 1900. године у Архиву. О томе нисмо успели да нађемо трагова.

Све што се о томе говори је у домену претпоставки. Једна је да је Руска академија наука била заинтересована да се домогне оригиналне архивске грађе из времена Првог српског устанка, а српска влада је, желећи да ово испуни, а свесна да не располаже грађом која је у устаничким борбама, особито 1813. пропала, покушала да то надокнади на овај начин. Но да таква грађа „наручиоцу“ није одговарала. Друга претпоставка је да би ово све било успешно завршено да то није било доба веома несређених политичких прилика у Србији, које су резултирале познатим догађајима у 1842. години. Но надамо се да ћемо и то успети да решимо.

V

У години у којој се обележавало 200 година од почетка Првог српског устанка добио сам ретку прилику која се архивисти и историчару пружа. Она је била могућност да на светло дана, из архивских депоа у којима се чува, изнесем архивску грађу, до сада највећим делом непознату и самим тим и некоришћену.

Оваква неуобичајена масовна казивања у XIX веку, насупрот пракси утврђеној према оваквим казивањима у XX веку, заслужују да буду објављена и многоструко коришћена. Зато их са нескривеним одушевљењем желимо да предамо на разматрање и коришћење научној и широј јавности.

Овога пута износимо из њих што се односи на Делиград, по реду пристизања одговора, са њиховим, дословним текстом, цитираним⁵⁰

Ваљево, 20. октобра 1841.

Казивање Петра Јокића

1806. године када је Београд узет. Преповедање господина члена суда Окружија Ваљево о Србији за владеније Господара Ђорђа Петровића Черног.

Отиде Миленко Н. с војском Ветисламу и Неготину с војводама својим а имено: с Мишом Першом војводом из Краине, Гадуканом ветисламски војводом, Јовом бимбашом поречким, Живком Шљивићем из Брадараца среза рамског и Ђорђем Влаом из Пека, а Господар Вељко одређен буде о тима са својим војводама Петром Цодом из срезе Црноречког дојнег мало, и Милисавом кнезом из Среза Црноречког горњег, и Тошом војводом гургусовачким, Крстом војводом сврличким Иваном бањским војводом, Наију Црноречку и Бањску, Гургусовачку и Сврличку.

Господар Петар Добрњац отиде градити Делиград, Господар Вељко Црноречку одузму нају и Турке истерају и пређе с војском на Бању, и дође Петар Добрњац из Делиграда те се туна састану и Бању узму, и сврличку нају и ударе па Гургурсовац те варош одузму а град нису онда могли, јер је стигла војска турска у помоћ. Тако се Добрњац врати с војском у Делиград, а Вељко остане чувати она места што су одузета. Добрњац дође у

Делиград и крене се с војском те узме Крушевац, и остане туне чувати границу.

... У почетку 1809. године расположе се војске на четири части које госп[одар] Миленко с његовом војском узме своју команду Неготин и Краину а господин Милоје Љубичић крене се из београдске вароши с бећарима београдским и Петар Добрњац с најијом Пожаревачком и војвода Стеван са најијом Ђупријском и војводе Илија Барјактаревић с најијом Параћинском, Левачком и Крушевачком најијом. Тако све војске потпадну под заповест г. Милоја Љубичића и отиду те начину Каменицу код Ниша и логор. Друга се војска одреди и господар Ђорђе предводителј пред њом да буде тј. наија Смедеревска, наија Грочанска и Крагујевачка, и Рудничка и Пожешка, те отиде на арнаутлук Пазару и Сјеници; Наија пак Београдска, Ваљевска, Шабачка и Подринска наија, те се наије одреде под командата г. Симе Марковића, и господара Јакова Ненадовића и госп[одара] Луке Лазаревића. Те војске одреде се на Босну војевати. Тако оду и пређу под Зворником и направе шанчеве преко Дрине. А господар Ђорђе који је на арнаутлук отишао учини један бој и разбије, и узме Сјеницу па се крене и разбије пашу Нуана Пећанског на Суводолу и врати се на Нови Пазар, удари и узмемо варош, а град умасеримо. И потом нам стиже писмо од нишевачког логора да је разбијен на Каменици. Онда оставимо Нови Пазар и вратимо војску Делиграду. Када дођемо у Карановац пошље мене Петра Јокића са 600 коњаника да уватим Делиград, да не би Турци освојили јер је војска на Каменици изгинула. Дође госп[один] Петар Јокић у Делиград и застане госп[одар] Милоја и, госп[одара] Петар

⁵⁰ Архив Србије, фонд Министарства просвете, Ф2, бр. 47, 1841. год.

Добрњца а Турци већ бију дошли те се ту бисмо три дана и затворише нас у муасеру те буднемо месец дана. Гушанац Алија и Каравезић ударе на Бању и у муасере госп[одар] Вељка. Тако Вељко пише, у Делиград и моли за рукопомоћ јербо не може се сам да одржи. Зове господина Петра Јокића у помоћ, које се ми договоримо и узем ја Петар моју војску и отидем у Бању и у ноћ уђем у шанац у помоћ Вељку. И ту будем три недеље дана у муасери које ми неста заире а врло мало и џебане има, те се договоримо да кољемо и коње да једемо. У том стиже госп[одар] Миленко с војском из Краине, и госп[одар] Вујица, те се ноћу прикључише и ударише, а ми опет из шанца ударисмо, те се туне и извадимо.

Делиград се одржа јошт мало времена пак и он побеже, паша крете војску низ наију Пожаревачку на Дунаво, а ми војску разредисмо и уватисмо од Јагодине до Дунава логор низ Мораву на сваком брду, те се бисмо од полак августа до последњег септемвра, месеца, које паша врати војску у Ниш, а ми се опет вратимо у Делиград, те туна зимујемо. Један генерал руски био је пошао нам у помоћ и дошо до границе, али му неznam имена овде му ставити, јербо сам био рањен, пак сам боловао.

У 1810. години пођемо да отимамо Бању и Гургусовац, Црноречко. И дође генерал Гроф Орурку с војском те узмемо Бању, и дођемо у Делиград, па он остаде с војском у Делиграду а ми одосмо у Крушевац. И даде нам његови за 200 Козака и улана, те у Јасики један дан држасмо баталију с Турцима па изведемо војску те начинимо, шанац у Темнићу селу Варварину. И ту дође генерал из Делиграда с његовом војском нама у помоћ, а господар Ђорђе отиде

кући, гди смо се и бојали да се не у муасеримо јербо Турака много било, а нема нам ко у индат доћи, да нас курталише, него њега извадисмо напоље да би нам мого доћи у помоћ а ми остасмо с војском код генерала. И ту смо држали бој 6. августа од јутра до мрака, и 8. такођер исто, кад 9. Турци утекоше, а генерал се крену и оде на Гургусовац, које сам разумео да је јошт један полковник био пошо у индат, али неznam, био сам онда рањен, пак сам отишао у Јагодину а он, генерал, отишао у Гургусовац, те узео Гургусовац и оставио г. Вељка туна, а он отишао у Влашку у на зимовник.

1811. године дође господар Ђорђе с војском у Црну Реку у Вражогрнац и оданде пошље господ[ина] Петра Јокића у Влашку с писмима генералу, да однесем на Калафат. Тако дођем ја, Петар Јокић, на Праово и пођем да пређем у Влашку и сретнем онде једног полковника с војском, а он оде у Неготин, и поиштем њега од њега момака да ме превезу на Дунаво да идем по заповести генералу. Тако он мене заустави код себе, и каже, пиши господар Ђорђију нека иде у Неготин да се састанемо. Тако ја пишем господару Ђорђу, и дођем у Неготин он сутра дан, те се с њим састане и ту ноћимо шњима. И ујутру пође један полковник генералскиј те дођемо у Бању, а Господар Ђорђе отиде кући, а нас остави у логор у Бањи. И Г. Вујица с његовом војском остане, а после дође господар Младен те ту седимо дуго време, а он дође тј. Господар Ђорђе с војском у Делиград. Из Делиграда пише нама да идемо у Окружије сврличко, Нишу и он ће отићи друмом на Тополницу. Тако ми кренемо се, и дођемо у Сврличку наију, на Грамаду, и ту заноћимо с војском. Ујутру дође Нишевачкиј паша с војском на

Грамаду. И ту се побијемо ујутру, и до мрака бисмо се, и разбисмо пашу. Тако ми ту заноћимо а паша оде у Ниш. У по ноћи стиже нам писмо од госпо[дар] Ђорђа из Тополнице у Грамаду. И пише нам да госпо[дари] Вујица и Младен, иду с војском у Тополницу, а мене Петру Јокићу пише да узмем своје коњанике и да осванем у Тополници и пише да је он био под Нишем у Медошецу и Каменици и да нема Турака тамо, него ће осванути код мене, тако брже ајде у индат, и ја такој пођем и осванем код њега с коњицима и Турци дођоше у ту неби боја, него се Турци вратише натраг. И онда оправи мене да посетим границе, које неznam гди је он пак зимово ону зиму.

1813. години расположе се војске. Пред Кнезом Симом Марковићем, опредељене буду на Босну ићи и проче под њим старешине увате од Саве до Сокола. Од Сокола господар Милош Обреновић до Мучња наијом Соколском, Ужичком, Рудничком, и Пожешком, Господар Милош био је командант. Господ[ар] Антоније Пљакић, оде од Мучња до Ибра Новом Пазару. Од Ибра војводе одређене описане овде Цукић, Сарановац, Милош, Анто, буду на Жупу Крушевачком наијом. Смедервска, Грочанска, Београдска, Крагујевачка, Пожаревачка, Ћупријска, Параћинска, Ражањска, Левачка, ове одреде се наине у Делиград. Иван војвода бањскиј и сврлички одреди се у Бању.

Краина Ветисламска и Поречка, остану пред господаром Вељком у Неготину. Господар Ђорђе буде у Делиграду предводителъ војске, Тоша војвода с Гургусовачком наијом остане у Гургусовцу. Господар Младен

председателъ Совјета одредѣн буде да потпуни џебаном, чаиром и прочим потребама Неготин, Гургусовац и Бању, па да ће и он у Делиград доћи, пак он и господар Ђорђе да један дан седи у Тополику један у Делиграду. Тако опредељени буду сваки старешина своје војске, купити и на своје место долазити. Тако господар Ђорђе крене се и дођемо у Јагодину с војском и онде се улогоримо и војску искупимо. Ђорђе совокупи неколико старешина господина Вујицу и проче неке уједан разговор, да тек се сви састанемо. Он, гос[подар] Ђорђе пита како меније ми имамо с војском овом управљати, ми њему вобште одговоримо како ваша воља буде, ми смо дужни поступати онако. Он опет кажите ми мени јербо неће бити добро па ћете ми мене кривити. И ми тако опет њему одговоримо, ти си и досад управљо и били смо срећни с поступком, пак ћемо те и опет слушати. Он нама каже његово уменије: моје је уменије да коњанике све одберемо на страну у један логор и да буде Петар буљубаша пред њима командант, и проче старешине коњица што би он реко да не могу ни један кварити, па кад сакупимо једно 6.000 коњаника нека узме Петар собом, па нек иде у Неготин, па нека се састане с Вељком и да извади војску из Неготина, па оно што има заире и пешака нека изведу, де нађу на планини место нека начине шанчеве и нека иј оставе и њима старешине добре поставе, а народ сав нека претерају преко планине у наију Пожаревачку, да Турци не поробе. Па тако исто и Гургусовац нека и Бању нека уреде, и тај народ у Ћупријску и у Мораву нека се претера, па ћемо им дати рану, па нека се од десеткова ране а пешаке све планином од Пореча до Бање нека све пачине шанчеве па нека чувају, а они нека дођу с коњаником у Ражањску наију ту има траве па нека леже. Ту ћемо

саставити 12.000 коњаника како ће свакиј имати их 6.000 под својом командом, а ја се могу у њи уверити они јесу коњаници добри, они се пазе пак ће један другог добро чувати, на којој страни нужно буде они ће са тим коњаницима ићи. Кад удари 12.000 на једног пашу, тај се већ никаков паша одржати не може. И онда заповеди мени тј. Петру Јокићу да се одвојим побашка, јер тако време доноси а рад нисам тебе пустити, него узми твоје момке, барјаке, шатор па иди у Јагодинска поља ниже вароши и води момака ово што има. Тако ја узем 60 момака који су били под његовом гардом и 200 катана што је био под регулу ставио и миздраке им поково, и отидем по заповести на исто место и шатор разапем и барјак отворим. Он остане онде и како која војска долази да коњике све шиље под мој барјак, тако како који војвода долази он ту заповеда да коњике све шаљу мени, Петру, и он чека да дође Младен из Краине да и њему искаже заповести како је наредио (собштим) старешинама. Потом и Младен друго вече дође и све нас старешине ту затече јербо бијасмо код њега иа скупу. И ту се с нама поздрави и седе па одма упита чије оно логор у пољу Јагодинском? Поче он, Ђорђе, њему казивати, каки је наредио с госпо[дар] Вујицом и прочим старешинама и оно је логор што смо наредили Петра буљубашу пред коњаницима да он буде старешина пред коњицима, што смо описали од ове страее планине Видинске, пак да иде у Неготин код Вељка да Вељка из Неготина извади и шанац неготински да заравни а што има заире и раане и пешаке да изведу на планину и да начине шанчеве да чувају да Турци не би могли куда проћи. Пак да отиду у Гургусовац и Бању да исто тако војску изведу и шанчеве на планини начине јербо не могу Турци планином проћи зашто је планина

велика, а друмови тесни одвише може се 200 људи од 5.000 бранити да не прођу. А ветисламског војводу да крену сместа у Пореч у помоћ и Јови бимбаши поречком, да начине шанчеве и топове да чувају Дунав, да не би Турци прошли уз Дунаво, а планином знам да проћи не могу. Кад они та места утврдили буду, а они да дођу у Ражањску наију с тим коњаницима да се улогоре, а ми обојица да идемо у Делиград с војском, пак ћемо један у Делиград, а један у Тополик сести, па да буде ком логору нужно, они ће онда со ти места помоћ додавати, а они знаду војску располагати де буде нужно оно ће један а де буде одвише потребно а они ће обојица. Тако ми смо нашли за најбоље да би се ово лето могло одржати. Ако да бог да се ово лето одржимо, а ми ћемо онда надати се и да Русија ослободи се од ове војске француске а она ће нам опет помоћи. Када Младен то саслуша, те његове уредбе он стаде њему одговарати, истина да није ни то рђава уредба, али ја не би био рад да се то квари што сам ја наредио. Ја сам шанчеве утврдио а заире доста оставио, може им бити за годину дана раане да се бране, а цебане оставио доста. Тако њему Ђорђе одговори, добро Младене ти што јеси оставио тамо и то може бити да ће доста бити, а може бити да и неће, но ако видински паша умасери Вељка а друге паше Гургусовац и Бању, а дође велики везир те нас умасери и Делиграду као што је доста пута тако бивало, а Босна навали на Дрину, а ко што је познато да се никад они обдржати не могу док помоћи од нас немају, тад оће ли Турци у наије проћи пак поробити и попалити, нема им ко помоћи, а ако би који мали логор погинуо чим ће и онда потпунити кад ми паднемо у муасеру. Тако Младен изговара, ја сам добро утврдио, а ако случајем који логор

и изгине свадба не може нигди без меса бити, а ви сте стари[ји] како оћете.

... Ово је приповедање Господина Петра Јокића члана Суда Окружија ваљевског о Србији за владаније господара Ђорђа Петровића прслушано.

Од 1806. године бивше војводе по имену овде не изостављам писати и које где био и како је који звапија био.

И 1806. године узет је Београд на Светог Андрију. Лицем узе се варош на јуриш 21. новембра месеца исте године. А град београдски узе се 25. фебруара исте године. И онда била је скупштина и разговор куда ће полазити војска и ко ће бити командант пред војском. Које се кренуше оданде за полак војске и господар Ђорђе пред војском, те су Шабац узели месеца јануара исте године и истог месеца врати се војска у Београд. И ту госпо[дар] Миленко постане велики комендат, и узме војску пола наије Подунавске и крене се на Краину са својим поглаварима Мишом Перишићем, војводом и Арсом Протићем писаром из Рама и Радукан војвода ветисламскиј, Јова бимбаша поречки, Раијца бимбаша градишки, Ђорђе Вла из Пека и Живко Н. из Брадараца. обојца бимбаше, и под командом господар Миленка.

Госп[одар] Петар Добрњац прими команду у Делиграду у путу нишавачком а његови су поглавари били то: Паул из горње Млаве наије пожаревачке буљубаша, Илија Стошић буљубаша из Омаљске, Јован кнез омолоскиј. Момир из Лучице наије Пожаревачке Обор кнез, Стеван Н. војвода из Грабовца наије Ђупријске, Милован Н. бимбаша из

Стањевца наије Ђупријске, Ђура Н. буљубаша из села Војске наије Ђупријске, Станоје Рогић из вароши Ђуприје буљубаша, Илија Барјактаровић наије Параћинске, Ђорђије Скорички наије Ражањске, Никола Перга из наије Алексиначке и Симе Џико пред бећарима. Г Петар Добрњац он је над свима вишеименованим био комендат и отиду те начине Делиград у наији Ражањској против друма нишавачког. Но пошто је он на служби захвалио и отишо у Русију његово место заступи Иво Момировић, но затим мало време нештививали и изиђе из службе, а његово место заступи Цинцар Јанко из Ваљева, наије Ваљевске, војводом.

Господ[ар] Вељко Петровић постане војвода на Црној Реци и под њим потпадно те поглавице: Петар Џода на доњем срезу црноречком, Милисав кнез црноречкиј, Иван бимбаша наије Бањске, Крста бимбаша наије Сврличке, Тоша бимбаша наије Гургусовачке, кнез Нина наије Гургусовачке. Предводителј Ајдук Вељко Петровић. Они опредељени буду на наију Гургусовачку, Бању, Црну Реку и Сврличку војевати.

На наију Нишавачку посављен буде Петар Стреља и Петар Џода и Момир Прокупачкиј, одређени буду на наији Нишавачку и Прокупачку, и отиду на Сићево наију у Нишавачку и начине шанац на друму и ту нам многа изгине војска, нешто мало остане. Наија пак Левачка кнез Јефта темнички и његов барјактар, Милета Радојковић, Стеван Н. бимбаша из села Варварина, Милоје Теодоровић кнез из Горњег Левча из села Црнче, Стеван бимбаша из истог среза села Белушића, Никола Бабовић буљубаша из Грабовца, Мијушко Н. буљубаша из Свилеуве одређени буду у помоћ у наији Крушевачкој с окружијем

Левачким, и пођу у помоћ наији Крушевачкој и начине шанац поред Бугар Мораве према Делиграду наиј Крушевачкој. Наија Крушевачка предељена буде пред срезом с наијом Левачком, обор кнез Андрија, Ђорђе Симић и Здравко Среза шиљеговачког буљубаше, и они сагласијем шиљеговачким начине шанац у Тополику и Шиљеговцу...

Казивање Милете Радојковића из Ратковића

... Турци се са Србима мало у пољу за 3 сата тукоше, но кад топови српски у Параћин тукући Хафиз пашу у ногу поранише, сва се турска забуни војска, оставивши Параћин у Ниш побегне. Пошто Хафиз Паша побегне Срби одма по заповести господара Ђорђа Петровића шанчеве на Делиграду и Топољаку с ниже Алексинца покопају и тек треће године после паденија Хафиз пашина, удари неки Малић паша призренски са 30.000 Арнаута на Србију, и од Алексинца до Делиграда у Петрове посте Турци шанчеве поградише. Ову је силу речени бимбаша, а и други српски поглавари, са 14.000 Срба у шанчевима предусрео. На освитак Петрова дна сва турска силна сакупљена војска на Србију удари, с једне и друге стране већма су се војске из топова тукле. Бој овај тако је до Митрова дна једнако трајао, и почем Турци Србе разбити нису могли, сами су се натраг оставивши своје шанчеве у Турску повратили.

Пошто Малић паша узмакне се, друге године у месецу септембру, Серески некакви Бег, и Латив ага из Топлице са 1.700 четника тајно из Ниша више Делиграда прођу, дошавши до

Параћина, много робље поробе, села као и варош Параћин попале. Срби који су се на Делиграду налазили, почем чују у потеру за овима пођу, на Шупељачкој реки сусретну се, будући су се Турци већ с робљем повратили били, велики је овди без раскида бој и баталија била, да су се целу једну ноћ Срби са Турцима морали тући, бојећи се да им не утеку и робље не одведу. Ујутру Срби Турке пропусте, и на скодније место, у Мозговски поток испод Делиграда исте опколе, робље су Срби поотимали, и више од 500 Турака у овом потоку мртви остану, а овог Сереског бега пошту му коњ погине ја сам га жива уватио, сабљу и пушке његове мени задржао, њега сам мом старешини кнеза Милоју Теодоровићу предао. Од Срба овди нико погинуо није. Овај је бег 15 дана у ропству код Срба стајао, пак је сњиме у Нишу зароблени 19 девојака и невести младије на Суповцу замена учињена. После овог сраженија 1/2 годину протече, 1.500 Руса са господарем Ђорђем Петровићем пред којима је неки Н. Н. Гроф пред водитељем био, у Госпођине посте месеца августа⁵¹ у Бању дође. У Бањи је шанац имао у који су отприлике до 600 Турака с једним војводом били, Руски овај повелител видећи да нема нашто војнике да труди, нудио је да се њему Турци предаду но кад предати се нектедну, он војницима како руским тако и српским заповести изда, да се одма Бања истреби, не више бављења од 4 сата војници у шанац наскоче, што би турски војника пол мач удари, а робље у Видин невредимо пропрати, а и самог војводу буљукбашу неки Никола Бабовић из Грабовца, Среза левачког Окружија јагодинског, погуби. Пошто Рус са Србима Бању придобије у Делиград с

⁵¹ То је било 1810.

војском дође, једну недељу дана војску своју онди одмори, потом на Јасику у Окружију јагодинском на сусрет Малић паши Призренском који је већ у Крушевац са Шаши пашом Лесковачки, и другим пашом врањским с 50.000 војника дошао био крене се и дође...

Из извештаја о казивању 11-торице
учесника Првог устанка,
из Поречко-речног среза

... По свршетку овому пређе генерал Исаија са Русима узевши собом и мртвог кнеза у Вашку, а Миленко са Србима поврати се из Фетислама у Брзу Паланку гди је седио до после Свете Тројице. А кад после добије заповест од Карађорђа, остави на место своје Мишу Крајинског, а он с два топа и нешто људи оде на Делиград. Па кад иј тамо Турци разбију, онда се поврати Миленко с Добрњцем својим кућама узевши собом фамилије своје, и дођу у Пореч. Ту дође и Миша Крајински и многе друге српске војводе који су чували Пореч од Турака са 70 топова и до 4.-5.000 људи...

Казивање Чолак Анте Симоновића о
бојевима Срба и Руса
против Турака у Првом устанку

... 10.

По сраженију варваринском српска војска буде кроме неке части, које

је као гарнизон у Делиград послата, распуштена кућама, а руски гроф Орурк улогори у Пољаници, где је и ону из Неготина дао довести. Само један полк с шефом његовим полковником Баном оправи у Београд да онде квартирује.

... 13.

Руска војска на Грамади бивша у битки дође с Грамаде у Делиград, и с онде бившим српским војинством 2 месеца буде, а потом врати се у Неготин...

... 17 сраженије на Неготину, 18 на Делиграду, и 19 на ушћу реке Мораве, и 20 на Засавици

1813. године 6. августа велики везир Рушит паша удари са 50.000 на Србију на Неготин, Делиград, а босански везир Скопљак и арнаутски Малић паша са 50.000 ударе на Засавицу.

У Неготину војвода Вељко Петровић са 3.000 борећи се погине, турска војска која је око 20.000 онде ударила под пред[водителством] Јусуф паше Берковалије и Ђор Асан паше продре у Крајину и Неготин. Сам пак велики везир са 50.000 удари на Делиград и освоји један шанац српски јуришем, но већа част српске војске од 1.500 онде бивша избављена буде из руку непријатеља командујући онде војводом Чолак Антом, и у друге шанчев преведена. Само је 500 жртвом онде пало и два топа изгубили Срби, непријатеља пак више од 2.000. Овде је било крваво сраженије кундачкиј и грло за грло. Остала три шанца није могао велики

везир освојити зато остави иј и преко планине Буковичке повише шанчева, пређе и нашу Пољачку реку пређе и пође у Србију унутра. Младен Миловановић предводителј војске Делиградске оправи војводу Чолак Анту са 300 војника, половину пешака, као на Мезул у Ћуприју да препречи пут у Ћуприју великом везиру. Обишавши Ћуприју отиде [он] иа Свилајенац па низ Мораву дође до ушћа исте. Онда разбије изашавшег пред њега пак Младена Миловановића, војводу Вула Илића, пређе Мораву, а потом преко Смедерева у Београд дође. С друге стране пак флота Отоманска од 30 лађа војени Дунавом дође такође у Београд. На Засавици противу Скопљака борио се Лука Лазаревић, Милош Обреновић, Јеврем Ненадовић, Стојан Чупић храбри и Петроније Шишо војводе, са 10.000, но Турци по том јуришом уиђу у шанац. Онде су многи Србљи до 1.000 душа изгинули и војвода Петроније Шиша. И тако изгубе Срби и овде сраженије. Србија буде освојена Турцима. Вожд пређе у Немачку. За њим после и други чиновници и нека част народа. После преласка Вожд на пет недеља остави војводи Чолак Анти Делиград, и избави војску до Крушевца и онде ју распусти и сам пође тражити своју фамилију коју нађе у Благовештенију и пређе у Немецку...

Казивање Милована Кукића из села
Златова, среза Млавског

Од прилике 1807. године о Петровдне, дана 29. месеца јунија војвода Паул Матић из села Мелонице, а подручник војводе Петра Добрњца нахије Пожаревачке, био је у споразуменију с војводом Илијом барјактаром, из села

Извора нахије Параћинске и са војводом Филипом Н. Алексиначке нахије и са кнезом Јефтом Н. из села Обрежа нахије Темнићке, и бивши с шњиме у оно време г. Милета Радојковић из Катуне барјактар и са кнезом Милојем Ћуковићем из села Црнче, нахије Лесковачке Жикић капетан. Први пут планирао је, буљубаша Добрњчев Милован Кукић из села Злато, за њиме мотком мерио и тако горе наведеног датума, на све је нахије раздељено, да свака своју част одели, логоре што брже може копа, кошеве плету и земљом напуне, будући да су разумели од шпиона да ће Рушит паша и са Шашит пашом Лесковачким и са Алипашом Врањским и са више други паша, с војском као на њи, у логор сутра дан ударити. И тако Турци за прошло 20 дана нису дошли, док је Дели-логор и боље утврђен.

2. И дошао је војвода Петар Добрњац, с војском до 1.000 душа, и једним малим топом са собом из Врачара донео.

3. Исти дан дошао је војвода Милан Кимчетић из села Радашина и кнез Стефан Синђелић из села Грабовац нахије Ћупријске и шњима до 1.000 душа војске, дошло је ресаваца.

4. Кад се је сва војска сојединила, до 10.000 душа било је више није, у Дели логору у оне време.

5. 21. месеца јулија предзначене године, крену се пред поменуте паше с војском турском из Ниша и стигну у алексиначко поље, гди народ пшеницу жњео. Што су нашли мушку страну исекли, а женску све поробили.

6. Када је то разумела српска војска из Дели логора, изашла је једна част преда Турце и опасно су се били с Турцима до Ајдук чешме, поврате[—] у Алексинац. На конаку ту сва турска сила, до 60.000 војске пристигло, и заноћили су.

7. 22. месеца јулија крене се сва турска сила из Алексинац, а да би из Дели логора у којем били се колико им је могуће било, стерају иј Турци све натраг у Дели логор.

8. И тако Турци даду шанац начинити онај час спрем Дели логора, и почели Србе одма тући с кумбарама и топовима, без престанка, како дању тако и ноћу, за 7 недеља и никакву велику вред. Турци Србима нису могли учинити. И за толико протекше времена дојадило је Турцима са сви страна индат. И било је до 120.000 војске турске и све то бадава.

9. Напоследак звали су Турци Србе да им на мејдан у поље из Дели логора изиђу. И Срби одговоре тако да иј време не допушта. Са овим још ко тому говрећи Турком, ви имате 120.000 војске, нас бијете за 7 недеља и претите са Скадарским пашом, да вам с војском у индат долази да би Србе сасвим освојили, и Дели логор под себе отели. Надате се и у вашу силну војску, а не сматрате хоће ли вам Бог дати.

10. Када зађе у осму недељу бију Турци Србе без престанка, баш недаду ручат ни вечерат. Једну вече сат прошао ноћи, навуко се облак од ваздуха врло мало над Дели логором ал повише над турском ордијом киша мала, ал више грмљавине. Дивни Творац око обратио српске војске у Дели логору, пак на

Турке громом ударио, усред Турака гром је заитио и до земље сасвим га разбио. 6 Турака ту су погинули, јошт ко тому 12 готова и паше су умал остале не поцркат од грома Божијег. Тако љуто са свим се поплаше, да се Творац више не разгњеви, учинити од Турака чудо. А Срби им одма повикали бежите Турци поче вас Бог тући, до зорице један остат неће. Ону ноћ паше ордије креташе са свом силом у Ниш побегоше. Кад ујутру Срби се за њима [до] Бујмира трагом натурали, рањенике на коли престигли, ког исекли а ког повратили, сила турска сва отишла ноћу, једно с другим 120.000, на зимовнику у Нишу остали.⁵²

11. 1808. године на сами дан Васкресенија разумели Турци од шпиуна, да је мало војске у Дели логору, отишли су сваки својој кући. Изабрали се 6.000 друга на хатови брзи коњаници и осванули на Дели логору, хтели уићи к Србима унутра, ал да видиш среће у Србаља, опази гди баш и који ваља, Жикић капетану, пак затвори на логор капију и повика остро Србадију, са бедема од Дели-логора, стиже Турчин устајте на ноге сваки своје и мазгалама притеците, и мале пушке он на Турке баци. И погинуо је Жикић капетан од Турака баш на капији. Војска српска фришко је устала и на Турке плотон оборила, и били се до ручканог доба. Погинуло 5 Турака одма и 6 Срба на капији мртва. Кад видели Турци 6.000 нису могли ући у Делиград, поврате се и у Ниш отиду.

⁵² Ове борбе са Ибрахим-пашом скадарским вођене су у току јула и августа 1806. г.; Турака је било око 50.000 (Генерал Коста Протић, Ратни догађаји из Првога српског устанка, у Споменици Николе Чупића, књ. XIII, стр. 211-213; М. Ђ. Милићевић, нав. дело, стр. 794).

12. После тога прошло 10 дана војводе се даду разредити који ће на ком месту по граници са шанцем да буде. Војводу Миленка Н. ич Кличевца нахије Пожаревачке, у Штубик са шанцем нареде.

13. Војвода Петар Добрњац с војводом Цодом Н. с војском из Среза моравског, млавског и част од Ресаве и црноречком, на шанац турски у Зајечар ударили 1809. лета Велике недеље пред Васкресеније у понеделник увече и били се сву ноћ на Зајечару. Ту су Срби многи изгинули и мало се натраг измакнули, ништа учинити нису могли. Кад ујутру дође Петру писмо, од војводе Миленка из Штубика, да се остави он Зајечара тући, пак да иде к њему у индат с војском, јер на Штубик сила турска иде.

14. Таки Петар и Цода даду оставити Зајечар и отишли с војском к Миленку, саједине војске у Штубику.

15. По Воскресенију 5 дана крене се из Видина Мула паша, Гушанац Алија, Дели Кадрија и Кара Везија с војском, опколе Штубик са четири стране, улогоре војску и почну тући Србе са сви страна. Тако љуто сав се шанац из темеља тресо. Кад видеше три српске војводе по имену Миленко, Цода и Петар Добрњац, написали једно писмо господару Ђорђу Петровићу у Тополу село поносито, да им индат до 6 дана даде, акол индат у време не дође српска војска мора се затрети како Турци нагло Штубик бију. Гласник неће од Срба изићи. Кад је Карађорђе писмо прочитао, од војводе Петра и Миленка и од шанца Српског из Штубика и разумео што му књига каже, скупио војску што је брже могао. Покупио равну Шумадију, ударио на Пожаревачку абер дао у 7 кнежине. Што је војска била заостала, сву је Ђорђе за једну ноћ

скупио, саставио до 10.000. То је било у Петрове poste и кренуо се уз Пек реку воду и код Крста конак учинио...

Начелник Среза Качерско-Црногорског

доставља казивања Васе Кошанина

1.

1806. године 15. септембра у Делиграду било је с турцима сраженије.

2.

У овоме сраженију било је 30.000 турске, 20.000 српске и 800 руске војске.

3.

Турске војске био је предводител Н. Н. везир.

4.

Српске војске био је предводител г. Ђорђе Петровић, а руске г. Н. Н. полковник.

5.

Турска и руска војска била је намештена у пољу а српска у шанцу гди је 20 српски и 40 турски топова од веле Н. било.

6.

Овај бој трајао је 15 дана. Гди је 1.000 Турака, 1.500 Срба и 5 Руса мртви пало.

7.

Није ниодкоје војске нико заробљен.

8.

При овоме сраженију српска је и руска турску војску надјачала и турска је војска морала са својима поглаварима утећи.

9.

Све је које где, непрестано војевито.

Ово је казивање ВАСА КОШАНИНА из Мајдана, Среза качерског-црногорског Окружију рудничког који је у боју овому очевидац био.

Казивања Радосава Симића, Марка Великића и Радојка Којадиновића

из Подунавског среза

... На годину 1810. ту 29. јулија подигне се Велики Везир турски са 40.000 Турака и падне у Крушевац. Овде Ђорђе Петровић скупи српске војске 30.000 издвои руску војску 2.000 са 8 топова и са 800 козака и дође у Варварин село противу сили Турској. Овде направи шанац и положи се с две стране. Видећи Турци ово положеније подигну се из Крушевца и ударе на српску и руску војску. Ту су се тукли цео дан и то је било 4. августа. Овде Турчин омркну, а

не освану, побеже натраг у Ниш. Одавде се крену обадве војске руска и српска из Варварина на Делиград, Топоницу, Зајечар и од туда на Неготин, па Дунаво допратила је српска војска руску. Овде се опросте и раставе. Руси врате се у своју земљу, а Србљи остану чувајући своје отечество...

Казивање Милосава Здравковића Ресавца

... После тога отишао је Гроф Орурк са својим војинством опет у Пољаницу у лагер свој, а Господар Младен у Делиград са српском војском. Но међутим како се је дознало да великиј Везир Рушид-паша, са више нижи паша и са знатним числом војске турске од стране Ниша на Србију иде дошао је од Београда к Делиграду сам Вожд Господар Ђорђе Петровић. И путем једнако сабирајући војводе са њиовим војскама, дошао је у Делиград оставивши онде бившег команданта Делиградског г. Илију Барјактаровића с нужним гарнизонам. Крене и Господара Младена и све проче онде десивше војводе, с војском са 12.000 људи и три топа коњичка, које је господар Ђорђе из Београда довући дао. Овде дошавши добије известије, да сеје велики Везир са својом силом окренуо к страни Крушевца, да је прегазио Моравицу и да намерава преко Суповца и прочи надлежни места у Крушевац отићи и да неће друмом на Делиград ударити. И тим поводом господар Ђорђе, а међутим јавивши ову ствар и Грофу Орурку, позвао је и њега у помоћ, и тако је пошао преко Среза ражањског, к Морави, да ову пређе и да се у Окружију јагодинском противу Турака намести. Овако путујућа срела се је недалеко од паланке Ражња српска војска с пошавшим јој у помоћ Грофом Орурком, који је сву своју пређашњу силу са 6 топова кренуо. И ту

сојединивши се обе ове силе, прегазиле су Мораву код села Катуна у Окружију јагодинском, изашле су у пространо поље Варваринско и прешавши преко овога, отишле су к селу Јасики к Морави реци, према Крушевцу лежеће му. А увечер са својом силом дошавши већ у Крушевац, улогорио се по пољу Крушевачком у око реке Расине.

Онде наместивши се обе војске, преноћиле су, па сутра дан 27. августа ујутру рано сразиле су се. И Турци са свом силом својом и снајвећим отваженијем ополчившиј се противу сојединени војинства, прегазили су Мораву и успели су побити 70 Срба и 12 козака и једнога росијског оберофицира, Грофа Орурка сестрића, ког је Турчин коњаник бегајућа такође на коњу стигао и по пола пресеко. И ту је рањен српскиј војвода г. Вељко Петровић. А затим су Турци чрез два руска топа узбијени тако, да су морали реку прегазити и у свој лагер вратити се, које је онај дан битку свршило. По свршетку битке ове, собрао је Граф у својему шатору сабор и ту изјаснивши се, да је онде због неудобног места, с турцима борити се опасно и да им пропаст предстоји, предложеније учинио је да се одма ону ноћ у поље Варваринско иде, да се онде стане и Турке дочекају. Но да господар Ђорђе иде из логора у вилајет, да он у случају, ако би Турци соједињене војске обсели, помоћ обседнутима доведе, пак да се с две стране па Турке нападне. Овому предложенију господар Ђорђе као и све српске војводе одмах су следовали, и по том су они у поље Варваринско отишли, а господар Ђорђе вратио се је у Шумадију. Приспевши у Варваринско поље, станила се је српска војска покрај реке Мораве, наградивши себи мало шанца и прибавивши из Ћуприје још 5 велики бојни топова. А Граф нехотевши

се обкопавати, стао је у пољу према српске војске, с десне стране, и тако су Турке дочекали, те су онај дан до ноћи, само по мало чаркајући се коњаници српски с турским, обе стране за бој наместиле се. Сутра дан тј. 29. августа вечер поставивши пред својом војском 12 велики бојни топова, 6 кумбуза и 4 кумбаре које је непрестано пуцало, ударао је са свом својом силом и с највећим непрјаженијем и три пута на соједињење војске. Но пехотом росијском уз коју је и 6 топова дејствовало, као и ревностним у овом боју участијем српске војске, сва три пута узбијени су са знатном својом штетом Турци. По свршетку онај дан битке, приметивши Граф Орурк отваженије и прилежно борење Турака, закључио је и у извршеније довести дао је, своје војинство у опкоп ставити и боље се к боју за сутрашњи дан приуговорити. Но ону су ноћ Турци побегли и тим се бој варваринскиј свршио. Овде је погинуло росијскиј 7 редова пешака и до 10 српскиј коњика који су на коњима и Турке улетели и на њи нападали. По свршетку свега, Граф је опет отишао у Пољаницу, а српске војске нешто у Делиград к подкрепљенију Делиграда, а остале у своја окружија⁵³ ...

⁵³ На задњој страни налази се оловком забележена (Баталакина) примедба: "Погрешно је и ово казивање Ресавчево, Младен није излазио у сусрет Грофу Орурку у Пољаницу, нити је овај по освојенију Бање опет у Пољаницу повратио се. Грофа Орурка главна је ствар била, не да освоји Бању па да се поврати натраг, већ да се што пре састави са Карађорђем у Делиграду, па оба са својим војскама да иду пред Рушид-пашу који је са стране Крушевца, све освојивши упутио се био са 20.000 војске к Јагодини и даље."

Казивања Видосава Перишића и Миће
Стојковића

из Среза моравичког

4.

Пак одавде по вестима да је турска војска на Делиград Окр[ужија] Алексин[ачког] ударила,⁵⁴ поврати се управо на обрану овог, гди се сразе с пашом Серезлијом који је имао око 11.000 војника и која му је намештена била у пољу с топовима, гди се побију и у 5 сати трајућем боју, пало је Турака око 250 а Срба око 100. Гди Срби мегдан одрже, два топа турска придобију, а Турци сви побегну.

5.

Сраженије на Соколовој Бањи
1807. године у месецу јулију било је.

Овде је било турске војске око 13.000 под предводителством Н. Н. Српске војске око 10.000 под предводителством Ајдук Вељка. Војска турска смештена је била с топовима у шанчеве. Српска војска с Делиграда дође и на Турке с топовима јуриш учини, и у 3 сата трајућег боја пало је Турака око 200 а Срба око 400. И тако српска војска мегдан задобије и јошт 5 топова, цебане, и 13 чадора, а Турци побегну, а ови се опет на Делиград поврате...

Казивања Павла Ђуровића, Радосава
Јелечанина,

Миленка Чурле и Младена Бугарина из
Среза карановачког,

Милете Балтића, Лазара Дугалића, Јакова
Плашића

и Сима Милосављевића из Среза
студеничког

и Петронија Перуничкића из Среза
трнавског

... Дакле Карађорђе оставивши неко число војске, и неке војводе границу око Пазара чувати, с осталим војинством поити Неготини и на Делиград дође. Почем Турци чују за Карађорђа поврате се натраг. Онда Карађорђе оставше число каменичке војске и са собом доведено, смести у Делиград неко число, такође на Љубешу и у Топољаку у скупу ча 20.000, а све у блискости, додавши им до 20 топова и 2 кумбаре и предводителја исте војске остави Пљака Антонија војводу свог с још 11 знатније војвода који ће се сложено око Серезлија и Гушанац Алија, који су, Серезлија са 60 а Гушанац за 30 хиљада Турака своје војске, 50 топова и 5 до 6 кумбара мало даље над Делиградом улогорили се били, ако дођу ударити. А он Карађорђе оде у внутреност Србије друга дела оправљати. Потом и по одласку његовом случи се и ова.

8.

Битка на Љубешу. Удари сам Гушанац Алија на Љубеш поменути шанац и тај дан ваздан тукао се, у којој битци пало је до једну стотину Турака, а Срба врло мало. Други дан опет Гушанац удари на 500 Срба који су били изашли у неке шумарице до језера и његове (Гушанчеве) коморе поватали. У који дан

⁵⁴ Ради се о борбама код Сјенице.

битке пало је на бојишту Турака 33 и Врански паша погине, а Срба 18 људи мртво пало је. Трећи дан удари Серезлија на војводу Новичића и Јована Курсулу који су до опоменути шеварица с 400 војника мало шанца били начинили и онде као стражу од Турака чували. У који дан битке пало је до 70 Срба и Новичић погине, а Курсула са 17 рана које миздрични које пушчани и оставивши друштво у Делиград побегне. По тим саставши се турска војска уједно, а тако и српска, непрестано скоро 2 месеца битка ова је трајала и сваки дан по неко число војске једне и друге стране гинуло, до испред Крстовадне. А о Крстову дну овлада Турска војска и Срби побегну, одакле Серезлија крене се и оде на Пожаревац, а Гушанац на Крагујевац. Гушанца сретне тамо Дринчић с неким числом војске своје на Шаторишту ниже Крагујевца, разбије Гушанца и победи. Гушанац побегне натраг у Јагодину, а Карађорђе са Серезлијом доле учини на неку руку мир и поврати га, који се оба саставивши оду у Серезе своју земљу. После тога на друго место по Илин дне случи се.

9.

Битка на Варварину пољу Темнићском. Предводител српске војске био је Карађорђе, имавши са собом војске до 20.000 Србаља и руске до 2.000 под предводителем неког Графа ком се сада за име опоменути не може. Турака бивши до 60.000. Предводител њиов изван прочи био је Рушит паша, који се је с војинством у Крушевац сместио био, а Карађорђе с опоменути војинством дође на Јасику спрам Крушевца, одакле Рус граф пошље Рушид-паши човека свог и позове га на Варварин-Темнићско поље да се бије, а онда у Крушевцу гди поља неима да се он бити не може. Рушит-

паша крене се у Маскаре при вру поља Варварина до горе, а Карађорђе с Русом у поље до воде Бугар Мораве себе шанац начини. Турци од свуд опколе после од стране једне воде, Срби су имали једно 15 топова свој и руски 2, а Турци 20 топова и неколико кумбара. Уместе Турци своје топове и један топ брзак изнесавши једно ? пушкомета пред своју ордију, и јако почне ударати, и српску војску трошити. Тако за 2 саата потраје док Рус потрефи својим топом и поменути труски топ закује, а потим и колета и целу таблу топа тог сруши и обали. Битка је ова трајала од јутра па до заранак. Рушит паша поврати се на квартир у Маскаре, а три Турчина која су нешто у пољу заостали на коњима потегне Рус с топом и сву трицу одједном убије. Преко ноћ ту, и сутра дан, крене се Рушит паша у Крушевац, а одатле и са свим оде из Србије у своју земљу.

Карађорђе с војинством натраг поврати се, а Руси којима је абер у исто време дошао да је њи неки Краљ ударио, поврате се у своју земљу, одвојивши се само 300 козака за провидити места Србије, оду преко Карановца, Чачка, Ужица, Ваљева и Шапца, па у Београд сиђу, а одатле опет у Русију оду. На овом сраженију пало је Срба и Руса до 1.000 људи а Турака и преко 2.000 више. Срба и Руса заробљено је до једно 20 а Турака ни један. После тога на другу годину обнове Срби бојиште на Делиграду и случи се битка.

10.

Предводител српске војске испочетка био је Карађорђе имавши са собом 50.000 војске; без иједног Руса. Турака бивши и 200.000. Предводителџи њиови били су Мур Везир Царскиј и још

6 Везира. Срби имали су 15 топова и три кумбаре, а турскиј топова небројено је число било. Битка ова потрајала је два месеца и у која два месеца 7 пута војске су се удариле. У први 2 кварта био је Карађорђе, па отишао а Младена с прочим војводама оставио. На овој битци пало је Срба до близу 10.000, а Турака и повише. Но јошт ова битка на Делиграду траје, а Видинскиј везир с јошт три паше удари на Неготин на Вељка. У Вељка је до 30.000 војске имало, 15 топова на јако утврђеном шанцу и две кумбаре. Турака и до 100.000, 50 топова и неколико кумбара. Битка ова кроз 1 месец дана трајала је, и храбро је Вељко бранио се, док у послетку доказом неког чпиона, какав је Вељко, што је на њему и у које доба на шанац наредбу чинити излази. Угледају Турци иа дурбин, познаду га и топом на шанцу убију. Потом Срби се збуне и многи побегну, а Турци почем за смрт Вељка чују на јуриш ударе, отму шанац и до 5.000 Срба погину, а и Турака које у првом боју, које на јуришу, за толико ако не више, погинуло је. Почем Турци освоје шанац и топове, крену се и оду к Београду гредем пленећи, и где кога увате секући. После тог сраженија држећи се Срби 15 дана иа Делиграду, дочују да су Бошњаци преко Дрине продрли и низа Саву робећи у Београд ушли, а Карађорђе да је у Немачку јошт и пре доласка Турака побегао, развале ноћу шанац па четири стране и куда које зна побегне. И Србија пода Турцима остане.

Изложени и први 9 битки изузимајући само битку на Шаторишту показали су Павле Ђуровић из Отрока и бивши кнез Радосав Јелачанин из Матаруга, који су свију опоменути битки одчевици и на бојевима били, а битку на Шаторишту ову су онда прифатио преко казивања народа утолико разумели.

А 10 и последњу битку на Делиграду и Неготину ову су испричали Миленко Чурла и Младен Бугарин из Карановца, све пред поменутог среза и Окружија, који су битки очевидци били.

Казивање Ђуре Милутиновића Црногорца

... У Сјеници остави Вожд само Милана Обреновића, а пошље у Васојевиће Хаџи Продана Глигоровића, Милића Дринчића, Чолак Анту Симоновића, Раку Левајца, Илију Поповића за сојединити се с Црном Гором. У Новој Вароши постави проту Милутина Илића и војводу Милоша Обреновића, бившега књаза, а он са свом силом дигне се на Новиј Пазар, и одатле се крене и пође Делиграду у помоћ. Но Турци када нападну на Делиград Родофиник и Недоби оставе Београд поведши се собом неке српске фамилије. Чувши разасланик по странама војводе, да су наши на Каменици потучени, сви се врате натраг и дођу у своје границе, преко којих су даље измашили били противу Босне. Но томе освоје Турци Делиград. Но Рушид-паша, када је освојио Делиград, крене се оданде и дође на Петку при реци Дунаву и Морави, а у исто то време пређе везир босанскиј Дрину и обколи Лозницу, кога је задржавао Јаков Ненадовић и Лука Лазаревић с прочим војводама и нису му дали да у внуреност Србије уђе. Дође кнез Симо Марковић, Танасије Чарапић с другим војводама на Мораву, те су силу Рушид-пашину задржавали, да не пређе Мораву. Вожд је пак једнако час тамо час онамо непрестано ишао и војинство подкрепљавао и уређивао...

... Но месеца јунија 1811. лета покаже се па ново турска сила од Ниша, на које Вожд устане са целим војинством и крене се к Делиграду, а шеф нареди полковника Константина Константиновића Полтурецког са руским војинством те и он к Делиграду пође, и изиђу на Грамаду противу Ниша, и ту дочекају силу турску и одбију је. Овде штете никакве од наше стране није било, само је погинуо племић српскиј Никола Брзак. Од Турака је више погинуло, а много иј и рањени било. Ово је сраженије августа месеца било и после се до под саму јесен по границама војинство налазило, па онда се кућама својим врати, оставивши на границама страже. Полтурецкиј дође са подручним себи војинством у Београд. Преда га шефу, а сам отиђе те исте јесени у Валахију...

... Маија месеца 1813. лета нареде Турци за горе поменуто депутацију Решид Целебиј Мустафу Реиз-Ефендију и овај дође у Софију. Чујући то Вожд и Совјет таки нареде од стране своје депутацију. Депутати су били Јевта Савић член Совјета, Живко Константиновић војвода Кладовскиј, Милић Н. кнез из села Ћићевца, Гаврило Никола Вујадиновић, секретар Великог Суда. Ови оду у Софију и узму из Ниша попа Мику Поповића за толковатеља турског језика, кога су Турци после, када су Србиом обвладали, Митрополитом београдским начинили. Када су у Софију дошли Реиз Ефендиј, предложи му сви своја мненија. Но то све сујетно буде. Ови видећи те сујетне и [не]повољне одговоре врате се у Србију и кажу Вожду и Совјету. Видећи Вожд и Совјет, да спасенија другога нема, тако се почну спремати на оружје, и 15. јунија крене све војинство, и наређен буде за главнога старешину Младен Миловановић против Делиграда, а к Дрини наређен буде као

главниј старешина кнез Сима Марковић, који је подукрепљенија ради са војинством тамо послан, даље војвода Милош Обреновић, Прота Ненадовић, Лука Лазаревић, Стојан Чупић, Јанко Стоићевић Поцерац, Боја Богићевић, Крста кнез Крупањскиј и Петар Николаевић Молер. Рушид паша је на Неготин наредио био Везира Видинског, а сам пође к Делиграду са Бајрам пашом Руменлиј Валеси. Видинскиј Везир опколи Неготину и почне га бити. А од Босне су били наредили Али-пашу Деренделију босанског Везира. Вељко се затворио у град Неготин и 6. недеља дана даво је одонуд одпор Турцима, док у њему и погинуо није...

٪

Прегледајући шта су све о Делиграду и у вези с њим рекли људи из разних делова Србије читалац ће приметити да у њима нема спомена људи са места догађаја, из некадашњег Округа алексиначког. Разлог томе је овај:

Одговор Начелства Округа алексиначког
Попечитељству Просвештенија

на распис од 26. јула

*Високославному Попечитељству
Просвештенија*

*Началничества окружија алексиначког
рапорт!*

Одговарајући Началничество на предписаније високославног Попечитељства од 26. јулија т. г. Б. № 1016 осмотренију војени догађаја, у којима су Срби заједно с Русима од 1806. до 1813. учествовали, борећи се за спасеније и слободу отечества свога, с предстојећим учтиво јавља да по рапортима надлежни срески началника, сирјеч алексиначко-ражањског од 15. № 376. и бањског од 25. т. м. № 291 није се ниједно лице у округу овом пронаћи могло, које би што о преднаведеним догађајма показати знало. Тако исто и Г. Г. Окружниј началник са срезки началници као лица млађег времена у истом предмету такође ништа причати, знали нису, и никаква знања немају. О чему се пред похваљеном Попечитељство вједомо по налогу учинити и не пропушта.

№ 1506 За Г. началника, помоћник

*28. септембра 1841. Началничества
капетан,*

у Алексинцу ВАСИЛИЈЕ
ДИМИТРИЈЕВИЋ